

ղապարել փորձած է, եւ եղած են ծայրայեղութիւններ՝ շատ մեծ թուով: Մեր ակնարկածը սակայն այս դպրոցին ամբողջ ուղղութիւնը չէ, այլ անոր միայն մէկ կէտը: Այս նախնիք տեսնելով որ յոյն լեզուին կազմութեան մէջ ամենամեծ դեր կը խաղան նախդիրները (օր. dia-, epi-, kata-, para-, sin- եւն) եւ հայ լեզուի թերութիւն մը նկատելով այսպիսի կազմութեանց փոքր քանակը, եւ չենք դիտեր թէ գիտութեան ինչ պահանջ մ'ալ զգացած ըլլալով՝ ձեռնարկած են հայ լեզուն օժտել այնպիսի նախդիրներով, որով հայ բառերը վանկ առ վանկ կը նոյնանային յունականաց հետ: Այս ձեռնարկը կատարուած է, բայց ծայրայեղութիւնը չհաշուելով՝ ընդհանրապէս դոնէ բանաւոր կերպով: Անոնք չեն փորձած կերպով մ'օրինակել յոյն նախդիրներն ու մասնիկները, այլ գտած են կամ ստեղծած հայ լեզուի մէջ անոնց համազօրներ (յաճախ այլեւայլ բառերու արմատներ, ինչպէս արդ-, ներ-, շար- եւն, թէեւ ոմանց ծագումը մութ կը մնայ), եւ այսպէս դոնէ հայ տարրներով կազմած են այն անթիւ նորակերտութիւնները, որոնց շատերն ի հարկէ աւելորդ էին: Անցած են ծայրայեղութիւնը, մոռցուած է այդ տարօրինակ ուղղութիւնը որ ժողովրդեան համար անիմանալի հայերէն մը կը յօրինէր, հայ լեզուն շարունակած է իւր զարգացումը: Բայց անկէ մնացած է օգուտ մ'ալ թէ մեր բառամթերքին եւ թէ մեր նոր պիտոյից համար, եւ մենք յաճախ կ'օգտագործենք ճշգրիտ այն բառակազմիկ նախդիրները: Արարածութիւն, ներածութիւն, մականութիւն, արարածութիւն, բաղդարութիւն, բացարարութիւն, արարածութիւն, — յիշելու համար քանի մը բառ —, յօրինուած են այն դպրոցէն յիշեալ շարժումից մէջ, բայց կը շարունակեն իրենց գոյութիւնը նաեւ այսօր: Մենք այս կէտը շեշտեցինք միայն իբր արարած այն կէտին համար թէ ինչ որ նախնիք կրնային ընել — ամբողջ լեզու մը նորակերպել՝ յաճախ ի զուր տեղ, — հայ լեզուի տարրներով, մենք ալ նոյնը կրնանք ընել հայ տարրներով քանի մը մասնիկներու եւ աւարտներու նկատմամբ, համեմատութեամբ անոնց բրածին՝ աննշան թուով բառակերտութեանց համար:

(Շարունակելի:)

Ս. Յ. ՏԱՐԻ

ԲԱՆԱՍԻՐԻ ՕՐԱԳՐԻՑ

(Շարունակելի:)

Գ.

ԿՈՂՄՆ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ ԳՆԴԻՆ
= ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ

Հայ մատենագրութեան մէջ մի քանի տեղ (Փաւստոս Բլազանդ, Սերէոս, «Գիրք թղթոց») պատահում են «Սեպտական դոնդ», «Կողմն Սեպտական դոնդին» արտայայտութիւնները:

Ո՞րն է «Սեպտական դոնդը», եւ ո՞ր երկիրն են հասկանում մեր մատենագիրները «Կողմն Սեպտական դոնդին» ասելով:

Որքան մեզ յայտնի է, հայ բանասէրներից առաջին անգամ Ալիշանն է այն կարծիքը յայտնել, թէ «Կողմն Սեպտական դոնդին» Մարդպետական աշխարհն է կամ Մարդաստանը: Ալիշանն ըստ իւր սովորութեան, որ յաճախ ոչ փաստեր է բերում եւ ոչ էլ որոշ աղբիւրներ յիշատակում, այս անգամ էլ մատնանշում է այս երկու տեղանունները նոյնութիւնն՝ առանց հիմնաւորելու: Սակայն եւ այնպէս փաստը մնում է փաստ, որ այս կարծիքն առաջին անգամ հրապարակ է հանել «Այրարատի» հեղինակը:¹

1901 թուականից յետոյ, երբ լոյս էր տեսել «Գիրք թղթոցը», Ալիշանի մերկ յայտարարութիւնն ապացոյցներ էր ստանում: «Թղթոց» այս ժողովածուի յատուկ անունների ցանկը կազմող բանասէրն արդէն «Մարդպետական» բառի դիմաց փակադրում դնում է «Սեպտական դոնդը», 2. դարի հայ բարձրաստիճանի հոգեւորականի — Գրիգորի անունն դիմաց դնում «Եպիսկոպոս Մարդպետական կամ Սեպտական դոնդին» (ընդգծումը «Գիրք թղթոց»ի յատուկ անունաց ցանկ կազմողինն է)՝ նոյնը միեւնոյն ընդգծումով կրկնելով Է. դարի սկիզբներում ապրող մի այլ եպիսկոպոսի — Թէոդորոսի մասին: Իբրեւ վկայութիւն մատնանշուած են ժողովածուի 70, 73, 76 եւ 81 էջերն առաջին համար, իսկ 146, 151 ու 194 էջերը երկրորդի համար: Այսպիսով, բացի Ալիշանից, մի այլ բանասէր երեք անգամ չեղտել եւ 7 վկայութեամբ

1 Հ. Ալիշան, «Այրարատ», Վենետիկ 1890, էջ 420:

բունքը դնելով, թէ Տուրուբերան—կողմն Սեպհական գնդին՝ Հիւրմանը գրում է. «Սրանից պէտք է տարբերել Փաւստոս Բիւզանդէի յիշած սեփիական գումը, որ այնտեղ լոկ նշանակում է «խւր անձնական—սեփական գումը»¹ Այն ինչ, երբ ընդունում ենք, որ «սեպուհական» բառը ծագում է «վասպուրական» բառից, երբ տեսնում ենք, որ վասպուրականի տէրը կոչւում է մարդպետ—սեպհական գնդի պետ, ապա կարելի է եղբայրացնել, թէ տուեալ դէպքում, երբ պատմում է Արծրունեաց մեծ իշխանի «Սեպհական գնդի» մասին, խօսքը վերաբերում է ոչ թէ նրա անձնական գնդին, այլ վասպուրական գնդին:

Երկրորդ օրինակն աւելի ակնհերե է: Թէոդորոս Ռշտունու առաջնորդութեամբ է. դարում հայերն ապստամբում են բիւզանդացւոց դէմ եւ հնազանդում արարներին: Կոստանդին կայսրը Հայաստան է արշաւում: Նրան հնազանդութիւն յայտնելու համար կայսեր մօտ են գալիս Հայաստանի շատ իշխաններ, բացի Ռշտունուց ու մերձաւոր համարիոհներից:

«Յայնժամ, պատմում է Սերէոսը, նորվեաց թագաւորն եւ ամենայն զօրք իւր զՌշտունեաց տէրն եւ լուծին զնա ի պատուոյ իշխանութենէն եւ արձակեցին այլ այլ փոխանակ նորա եւ իւր ընդ նմա: Որ իբրեւ չոգան, հասին առ նա, կալան (զօրքն Ռշտունեաց) զնոսա եւ կապեցին եւ ետուն տանել ի բերդն Բաղիշոյ եւ գոմանս ի կղզիս Բզնունեաց: Եւ ինքն (Ռշտունին) չոգաւ եմուտ յԱղթամար կղզի եւ զօրացն կողմանցն այնոցիկ ետ հրաման՝ երթալ ամրանալ յիւրաքանչիւր գաւառի: Եւ էին ընդ նմա միաբան վրացին եւ Աղուանն եւ Սիւնին, որք ըստ հրամանի նորա զնացին յիւրաքանչիւր աշխարհս եւ ամրացան ի նմին»²:

Ուրեմն չորս գլխաւոր խմբեր կային ապստամբած.

1. Ռշտունիք, որոնց իշխանն ամրացել էր Աղթամարում,
2. Վրացիք,
3. Աղուաններն ու
4. Սիւնիք:

¹ «Davon zu unterscheiden sep'hakan gund bei FB, das nur 'das eigene Korps, bedeutet'. H. Hübschmann, ibid. S. 254.

² Սերէոսի եպիսկոպոսի «պատմութիւն ի Հերակլէ», Ղուկասեան մատենադարան, Թեֆլիս, 1912, էջ 226—227:

Յիշեալ խմբերի համաձայն էլ կայսրը զօրամասեր պէտք է ուղարկէր ըմբոստացած վայրերն՝ ապստամբներին ճնշելու: Եւ իրօք, ինչպէս պատմում է նոյն մատենագիրը, —

«Արար արքայ զՄուշեղ Մամիկոնէից տէր՝ Իշխան Հայոց հեծելոցն եւ արձակեաց զնա

[1] ի կողմն Սեպհական գնդին զհաղարաւք: Նոյնպէս արձակեաց ի զաւրաց

[2] ի Վիրս եւ

[3] յԱղուանս եւ

[4] ի Սիւնիս՝ քակտել զնոսա ի միաբանութենէն»¹:

Վիրք, Աղուանք ու Սիւնիք, ուր զօրքեր են ուղարկուած, յայտնի վայրեր են: Ո՞րն է հապա «կողմն Սեպհական գնդին», որտեղ իշխում էր ապստամբ Ռշտունեաց տէրը: Անշուշտ ոչ փոքրիկ Մարդաստանը կամ Մարդպետական գնդի երկիրը, քանի որ անվիճելի փաստ է, որ Ռշտունիք, Աղթամարն ու Բզնունեաց կղզիները Մարդաստանում չէին գտնուում, այլ Մարդաստանից դուրս, վասպուրականում, վասպուրականի ուրիշ մասերում: Ուստի կարծում ենք, որ չորս ապստամբ վայրերի վերոգրեալ զուգադրութիւնն անառարկելիօրէն ապացուցում է, թէ «կողմն Սեպհական գնդին» կարող է միայն «կողմն վասպուրական գնդին» նշանակել:

Սերէոսի յիշեալ հատուածի շարունակութիւնը նոյնի կրկնութիւնը լինելով՝ էլի մի անգամ հաստատում է մեր առածը:

«Այլ զաւրքն նստէին շուրջ զարքայիւ ի լեռնակողմանն եւ ի դաշտակողմանն: Իսկ (Վիրքն) թէպէտ առ ժամանակ մի ոչ կամեցան հնազանդիլ, սակայն յետոյ նուաճեալ ի ծառայութիւն: Բայց յԱղուանն եւ ի Սիւնին եւ զունդն Սեփական ոչ հնազանդեցան, զորոց զերկիրն աւար տուեալ՝ տարան, զինչ գտին, եւ դարձան անդրէն առ արքայ»²:

Փակադծի մէջ տրուած «Վիրքն» բառը Սերէոսի բնագրում չկայ. մենք ենք աւելացնում: Սրանով կրկին մէջ տեղ է գալիս ապստամբների քառանուն ցանկը, որ ծանօթ է մեզ: Սրանցից երեքը չեն հնազանդուում եւ պատժւում են. յարաւուր ըմբոստներն են՝ Աղուանք, Սիւնիք ու

¹ Սերէոս, էջ 227—228:

² Սերէոս, էջ 228:

